

SISTEMATIČNO IDENTIFICIRANJE ŠLABO
FORMULIRANIH ANKETNIH VPRAŠANJ²

Povzetek. O oblikovanju vprašanj in vplivu določenih formulacij posameznega vprašanja na odgovore anketirancev je bilo napisanega že veliko (npr. Payne 1973; Bradburn in Sudman 1988; Converse in Presser 1988; Schuman in Presser 1996). Saris in Gallhofer (1997) povzameta in združita že obstoječe klasifikacije anketnih vprašanj, hkrati pa jih nadgradita s formalnim lingvističnim pristopom. Ob pomoči te klasifikacije je možno glede na cilje raziskave formulirati ustrezna in kvalitetna vprašanja. Lahko pa tudi izpeljemo študije kvalitete merjenja z različnimi možnimi oblikami vsebinsko enakih vprašanj. V našem primeru smo razvrščanjem vzorca javnomnenjskih vprašanj časopisa Delo poskusili preveriti, kako dobro in natančno so ta vprašanja formulirana. Na osnovi te in nekaterih drugih aplikacij sistema lahko rečemo, da je obravnavani sistem klasifikacije uporabno orodje za ugotavljanje kvalitete formulacije vprašanj, ki pa bi ga kazalo v nekaterih točkah dopolniti.

Ključni pojmi: anketna vprašanja, formuliranje vprašanj, klasifikacija vprašanj, lingvistični pristop

Uvod

Osnovni cilj znanstvenega raziskovanja je dognati zakonitosti, ki omogočajo pojasniti in napovedovati določene pojave. Najmanj, kar je za doseganje tega cilja potrebno, so zanesljivi in veljavni raziskovalni izsledki³. Najbolj splošno rečeno zanesljivost izsledkov pomeni, da s ponavljanjem merjenj istega pojava v nespremenjenih okoliščinah dobimo čim bolj podobne izsledke, veljavnost pa, da dejansko merimo tisto, kar želimo meriti. Zanesljivost merjenja je zmožnost proizvesti enake vrednosti ob ponovljenem merjenju na istih enotah ob predpostavki, da medtem ni prišlo do sprememb v dejanskih vrednostih (Ferligoj et al. 1995). Z

¹ mag. Tina Kogovšek, mlada raziskovalka na Fakulteti za družbene vede.

² Prof. Anuški Ferligoj in prof. Slavku Splichalu se zahvaljujem za dragocene strokovne pripombe pri pripravi članka. Posebej naj se zahvalim prof. Willemu Sarisu in Irmtraud Gallhofer, ki sta prijazno odstopila svoj še ne objavljeni članek v uporabo.

³ Pogosto se za koncepta zanesljivosti in veljavnosti uporablja kar skupen naziv kvaliteta merjenja oz. kvaliteta podatkov.

zanesljivostjo merjenja torej ocenjujemo le prisotnost slučajnih napak. Če pa merska napaka ni le slučajna, imamo opraviti s problemom veljavnosti. To pomeni, da na izmerjeno vrednost sistematično vpliva tudi kakšna druga spremenljivka (ali več spremenljivk), na katero uporabljeni merski instrument ni občutljiv. Lahko torej rečemo, da s preverjanjem veljavnosti ugotavljamo prisotnost/odsotnost sistematičnih napak v raziskovanju (Tanur 1983).

V (družboslovnem) raziskovanju poskušamo opazovanja pojavov pogosto kvantificirati. To storimo z merjenjem. Merjenje lahko opredelimo kot prirejanje števil objektom ali dogodkom na temelju določenih pravil (Ferligoj et al. 1995). V družboslovju se za merjenje zelo pogosto uporablja anketa.

Osnova vsakega merjenja je teorija. Teoretični pojmi, ki jih želimo meriti in merski postopek (instrument), s katerim pridobimo meritve, morajo biti usklajeni. Merjenje je torej proces, ki se začne z opredelitvijo teoretičnega pojma, nadaljuje z njegovo operacionalizacijo v obliki merjenih spremenljivk (npr. anketnih vprašanj) in konča z dejansko izmerjenimi spremenljivkami. Vsako merjenje pa vsebuje določen obseg napak, meriti brez napak ni mogoče. Prepoznavanje in ocenjevanje merskih napak pa je izhodišče ocenjevanja kvalitete merjenja (Ferligoj et al. 1995).

Z vprašanjem kvalitete merjenja (zanesljivosti in veljavnosti) so se v družboslovju med prvimi začeli ukvarjati psihologi, ta problematika pa se je kmalu razširila tudi v druge vede. Prve razprave na to temo segajo v petdeseta leta (npr. Cronbach in Meehl 1955; Campbell in Fiske 1959), v naslednjih desetletjih pa se je to področje raziskovanja metodoloških problemov precej razmahnilo in razvilo (npr. Carmines in Zeller 1979; Bagozzi 1980; Bohrnstedt 1983; Andrews 1984; Saris in van Meeurs 1990; Saris in Münnich 1995).

Glede na to, da se v družboslovju za merjenje (npr. stališč ljudi o določenem pojavu) zelo pogosto uporablja anketa, je oblikovanje dobrih vprašanj, s katerimi je mogoče kar se da natančno, torej kvalitetno, izmeriti ta stališča, bistvenega pomena. O oblikovanju vprašanj (question wording) in vplivih določenih formulacij posameznega vprašanja na odgovore anketirancev je bilo napisanega že veliko (npr. Payne 1973; Sudman in Bradburn 1982; Bradburn in Sudman 1988; Converse in Presser 1988; Schuman in Presser 1996). Zelo pogosto se anketna vprašanja razvrščajo v dve veliki skupini, na vprašanja o dejstvih in na vprašanja o mnenjih in stališčih, znotraj teh dveh skupin pa se še nadalje delijo v bolj natančno specifične kategorije (npr. Sudman in Bradburn 1982; Bradburn in Sudman 1988)⁴.

Saris in Gallhofer (1997) pravzaprav povzameta in združita že obstoječe klasifikacije anketnih vprašanj, hkrati pa jih nadgradita s formalnim lingvističnim pristopom. Rezultat te kombinacije je relativno visoko formaliziran in natančno specifičan sistem različnih tipov vprašanj. Ta sistem ima več uporabnih namenov. Že samo s klasificiranjem vprašanj v ta sistem je mogoče relativno hitro in preprosto identificirati problematična, slabo in nejasno formulirana (obstoječa) vpra-

⁴ V sklop vprašanj o dejstvih sodijo npr. demografska vprašanja, vprašanja o vedenju respondentov, o dogodkih, ki so se jim zgodili ipd. Z vprašanji o mnenjih in stališčih ljudi raziskovalci želijo izvedeti npr. respondentove percepcije, vrednotne sodbe, preference, pričakovanja v zvezi z določenimi stvarmi ali dogodki itd.

šanja oz. se je (vsaj) nekaterim pastem, ki vodijo v formuliranje nejasnih vprašanj, možno izogniti že v fazi formuliranja (novih) vprašanj. Lahko pa ta sistem jemljemo tudi kot orodje (tako ga v bistvu razumeta tudi avtorja), katerega edini in končni namen ni preprosto le klasifikacija (že obstoječih ali šele nastajajočih) anketnih vprašanj, ampak je ta klasifikacija šele prva postaja na poti nadaljnjega preverjanja kvalitete različnih tipov vprašanj. Na podlagi klasifikacije vprašanj v ta sistem je mogoče ugotavljati, ali so učinki enaki pri vseh tipih vprašanj ali pa so specifični za določene tipe vprašanj.

V slovenskem prostoru se že dolgo pojavljajo številne kritične pripombe na t. i. javnomnenjske ankete, ki se pojavljajo v dnevnem časopisu. Običajno je v teh kritikah problematizirana predvsem kvaliteta vzorca, ni pa nam znano, da bi v tem prostoru kdo preveril, kako kvalitetna in natančna so v teh anketah zastavljena vprašanja z vsebinskega in širše metodološkega stališča. Eden od uporabnih načinov za ta namen je omenjeni sistem klasifikacije vprašanj Sarisa in I. Gallhofer (1997). V tem prispevku nameravamo s pomočjo tega sistema sistematizirati vprašanja iz javnomnenjskih anket časopisa *Delo* za zadnjih nekaj mesecev in ugotoviti, kaj je na osnovi take klasifikacije mogoče reči o kvaliteti teh vprašanj. Zanima nas tudi, kolikšen del vprašanj bo mogoče nedvoumno in enolično razvrstiti po tem sistemu. Verjetno je, da nekaterih vprašanj ne bo mogoče razvrstiti v sistem oz. jih ne bo mogoče razvrstiti nedvoumno in enolično. Lahko se izkaže, da vprašanja ni mogoče uvrstiti, ker je postavljeno nejasno, lahko sprašuje po več različnih stvareh ipd. in zato verjetno slabo meri tisto, kar so raziskovalci želeli meriti.

Osnovni lingvistični pojmi

Saris in Gallhofer (1997) se klasifikacije anketnih vprašanj ne lotevata glede na vsebinsko področje, na katerega se nanašajo (npr. strankarske preference, politična orientacija, mnenja o ekoloških problemih, etnocentrizem itd.), ampak na višji abstraktni ravni kot so koncepti kognicije, evalvacije, čustev, preferenc, vrednot, norm itd. Ti koncepti se v socialnopsihološki literaturi (Sears et al., 1988; Nastran Ule 1992) smatrajo za komponente stališč⁵, ki pa jih je možno meriti le posredno z določenimi vprašanji.

Celotna argumentacija avtorjev je zasnovana na (lingvističnem) konceptu trditve (*assertion*). Trditev avtorja opredelita kot "deklarativno izjavo, ki povezuje objekte z objekti ali objekte z atributi" in "vsebuje tri dele: objekte, konektorje in predikate" (Saris in Gallhofer 1997, 3).

⁵ Manstead (1996, 3) stališče opredeljuje kot "relativno trajno tendenco reagiranja na nekoga ali nekaj na način, ki odraža pozitivno ali negativno ovrednotenje te osebe ali stvari". Koncept stališč je eden najpomembnejših pojmov v socialni psihologiji, pa tudi širše v družboslovju, saj omogoča pojasnjevanje in predvidevanje človekovega vedenja v zvezi z različnimi družbenimi pojavi. Ker so stališča relativno stabilna, je njihova sprememba praviloma povezana s spremembami v dejanskem vedenju posameznika (Nastran Ule 1992).

Objekt trditve je lahko kakršna koli entiteta, bodisi neživ (stvar, koncept itd.) bodisi živ objekt (posameznik, socialna skupina itd.). Kot simbole za označevanje objektov avtorja predlagata oznake x, y itd.⁶

Predikati (simbolično označeni s c⁷) so kakršne koli značilnosti, ki so s konektorjem povezane z objektom. To so lahko pridevniki (npr. velik, zanimiv, sladek itd.) ali drugi objekti.

Konektorje Saris in Gallhofer (1997, 3-4) definirata takole:

- I pomeni, da so objekti in predikati povezani z "biti" ali "imeti".
- F označuje povezave kot so čustva: "imeti rad/ne marati", "biti zaskrbljen zaradi nečesa" itd.
- R so povezave, ki funkcionirajo kot relacije, npr. "vzrok/posledica", "vpliv na nekaj", "podobnost/različnost", "oddaljenost/bližina", "članstvo objekta", "povezanost med objekti" itd.
- H specificira "morati".
- IR označuje "imeti pravico" ali "biti dovoljeno".
- D predstavlja delovanje kot so npr. "dela", "je naredil" itd.
- FD označuje prihodnje dejavnosti kot je npr. "bo naredil".
- E označuje pričakovanja ("pričakuje", "predvideva" itd.).
- P predstavlja preference.

Osnovni koncepti v anketnem raziskovanju

Večina raziskovalcev, ki se ukvarjajo z anketnim raziskovanjem (Sudman in Bradburn 1982; Smith, 1987; Bradburn in Sudman 1988), razlikuje med vprašanji o dejstvih oz. demografskimi vprašanji, vprašanji o mnenjih in stališčih ter vprašanji o vednosti in vedenju. Izraza mnenje in stališče se pogosto uporabljata za označevanje katere koli vrste subjektivnega koncepta. Izrazu "stališče" se Saris in I. Gallhofer izogneta, ker predstavlja koncept višjega reda abstraktnosti, ki ni neposredno merljiv (Henerson et al. 1987; Nastran Ule 1992). Ker želita razlikovati različne vrste mnenj, namesto tega termina vpeljeta različne vrste deklarativnih izjav (trditve) (Saris in Gallhofer 1997: 4-6).

Kognicije (*cognitions*) so v psihološki literaturi označene kot ena osnovnih komponent stališč⁸ (Bradburn in Sudman 1988; Sears et al. 1988; Nastran Ule 1992;

⁶ Nekatere pogosto uporabljane objekte eksplicitno označita:

- s označuje respondenta samega,
- b označuje vedenje,
- o pomeni kdor koli ali vsi,
- g označuje vlado ali politike,
- v pomeni vrednoto.

⁷ Avtorja posebej označita nekatere specifične predikate:

- e predstavlja vrednotne sodbe, npr. "dobro/slabo", "vredno" itd.,
- f označuje čustva ali afektivna vrednotenja kot so "prijetno/neprijetno", "srečen/nesrečen" itd.,
- i označuje "pomembno",
- n pomeni "število" ali "frekvenca".

⁸ Poleg kognitivne komponente spadata v strukturo stališč še afektivna in vedenjska komponenta (Bradburn in Sudman 1988; Sears et al. 1988; Nastran Ule 1992; Manstead 1996).

Manstead 1996). Psihologi razlikujejo med dvema vrstama kognicij: percepcijami ali sodbami ter relacijami. Strukturo trditve v obliki sodbe (a_s) lahko zapišemo kot xIc kar pomeni, "x ima značilnost c". Struktura za trditev v obliki relacije (a_r) pa ima lahko obliko xRy , kar pomeni "x je v relaciji z y". Vprašanja o relacijah se najbolj pogosto uporabljajo za merjenje mnenj respondentov o različnih objektih.

Vrednotne sodbe (*evaluations*) se običajno smatrajo za merljive komponente stališč (Bradburn in Sudman 1988). Strukturo vrednotne trditve (a_e) lahko zapišemo kot xIe , kar pomeni npr. "x je dober/slab". Struktura je enaka kot pri kognitivni percepciji, le da je pri vrednotni sodbi predikat vedno vrednoten, pri kognitivni pa kakršen koli razen vrednoten.

Posebna vrsta vrednotnih trditev so vrednotna prepričanja (*evaluative beliefs*) (a_{eb}). To so trditve, pri katerih ima povezava v smislu vedenja ali relacije (pozitivno ali negativno) vrednotno konotacijo. Primer take trditve je $xR_e y$, ki pomeni npr. "x je cenjen član y". V to kategorijo lahko uvrstimo tudi trditve, ki sicer niso mišljene kot vrednotne sodbe, zaradi vrednotne konotacije pa jih kljub temu lahko uvrstimo v to vrsto trditev. Vrednotna prepričanja imajo obliko različnih trditev, konotacija posameznih besed pa jih lahko naredi za vrednotne sodbe. Take trditve raziskovalci včasih uporabijo, da bi skrili vrednotno konotacijo svojih vprašanj.

Trditve o čustvih (*feelings*) Saris in I. Gallhofer opredelita kot afektivne vrednotne sodbe (*affective evaluations*). V anketnem raziskovanju se običajno pojavljajo tri osnovne vrste trditev o čustvih. A_f ima lahko obliko sFx ("s je všeč x"), xIf ("x je prijeten") ali xRf ("x me jezi"). Tako "f" ali "F" pomeni čustva kot so strah, gnus, jeza, žalost, prezir, upanje, sreča, presenečenje itd. (Nastran Ule 1992; Manstead 1996).

Preference (*preferences*) se v anketnem raziskovanju prav tako pogosto uporabljajo, posebej v tržnem raziskovanju (npr. Bearden et al. 1993), kjer je potrebno posamezne enote razvrščati od najbolj do najmanj zaželene. Struktura preferenčne trditve (*preference assertion*) a_{pr} je "xPy, z..." in pomeni "rajši imam x kot y, z...".

Trditve o vrednotah a_v imajo obliko vIi , kar pomeni v je pomembno. Ta trditev ima spet isto strukturo kot kognitivne, vrednotne in afektivne vrednotne sodbe, le da je predikat v tem primeru "pomembnost", "v" pa predstavlja določen temeljni cilj ali stanje, h kateremu bi morali stremeti posamezniki, npr. iskrenost, varnost, sreča itd.

Pomembna tema družboslovnega raziskovanja so tudi norme (npr. Parsons 1959). Coleman (1990, 242) jih opredeli kot specifikacije tega, "katera dejanja določena skupina ljudi šteje za primerna ali pravilna". Gre za percepcijo tega, kaj

⁹ V anketnem raziskovanju so zelo pogoste kavzalne percepcije. Npr. nekdo lahko percipira, da je x vzrok y ali pa da ima x močan vpliv na y. Druge vrste relacij, ki so pogosto predmet raziskav v družboslovju (posebej v analizi omrežij) so tudi relacije podobnosti/različnosti in oddaljenosti/bližine med objekti ter članstva v določeni skupini ali povezanosti med objekti (Knoke in Kuklinski 1982; Knoke 1990; Nohria in Eccles 1992; Wasserman in Faust 1994).

je socialno ali kulturno sprejet (zaželen) standard vedenja¹⁰. Strukturo trditve o normah a_n lahko zapišemo kot oHb in pomeni, da "mora nekdo narediti b".

Pogosto so predmet raziskovanja tudi politike (*policies*) (Sears et al. 1988; Catellani 1996; Manstead 1996), da bi ugotovili, kaj javnost misli o različnih vladnih ukrepih. Trditev o politiki a_p ima obliko gHb , ki pomeni "vlada bi morala narediti b". Ta tip trditve je podoben prejšnji, le da je akter drug.

Pogosto raziskovalci v anketah sprašujejo tudi o pravicah (Sears et al. 1988; Catellani 1996), posebej državljskih. Pri tem gre za "percepcijo posameznika o tem, kakšne kompetence ali pravice bi morali imeti ljudje, kadar nekaj (ne) počnejo" (Saris in Gallhofer 1997, 5). Ta trditev (a_{ir}) ima obliko $oIRb$ in pomeni "nekdo ima pravico ali mu je dovoljeno narediti b".

Akcijske namere¹¹ (*action oz. behavioural tendencies*) so pogosto definirane kot tretja komponenta stališča (Sudman in Bradburn 1982; Bradburn in Sudman 1988; Sears et al. 1988; Nastran Ule 1992; Manstead 1996) in izražajo nekaj, kar posameznik namerava narediti v prihodnosti. Trditev, ki izraža akcijsko namero a_t lahko zapišemo v obliki xF_dY , kar pomeni "x bo naredil y". Akcijska namera naj bi bila kar se da blizu pravemu vedenju in bi morala funkcionirati kot dober indikator dejanskega vedenja¹².

V anketah se pogosto sprašuje tudi o pričakovanih prihodnjih dogodkov (Graesser et al. 1996), v katerih respondent ni osebno vpleten. Trditev o pričakovanih a_{ex} ima obliko xEy in pomeni "x pričakuje y".

Vedenje (*behaviour*) zadeva (sedanje ali pretekle) dejavnosti ali dejanja (Sudman in Bradburn 1982; Smith 1987). Struktura trditve o vedenju a_b je xDy , kar pomeni "x počne y" ali "x je naredil y".

Praviloma se v anketah uporablja tudi demografske spremenljivke oz. vprašanja o dejstvih (Sudman in Bradburn 1982; Smith 1987; Bradburn in Sudman 1988). Nanašajo se na starost, poklic, spol, religioznost respondenta ipd. Demografska vprašanja a_d imajo isto strukturo kot (kognitivne) sodbe xIy , kjer je x respondent, y pa njegov/njen spol, starost itd.

Poleg elementarnih trditve je možno tvoriti tudi izpeljane oz. sestavljene trditve. Saris in I. Gallhofer (1997, 6) navajata nekaj najbolj pogostih¹³.

¹⁰ Ali kot pravi Nastran Ule (1992, 265), norme so "eksplicitna ali implicitna pričakovanja in standardi socialnega delovanja, pa tudi standardi govorjenja, razmišljanja, čustvovanja posameznikov v različnih situacijah".

¹¹ Nastran Ule (1992, 95) tej komponenti stališča pravi "aktivnostna, dinamična komponenta" oz. "pripravljenost za delovanje".

¹² O povezavi med stališči in dejanskim vedenjem, dajejo študije v različnih okoliščinah različne (tako pozitivne kot negativne) rezultate (glej v Sears et al. 1988, 169-175).

¹³ Pomembnost sodbe (importance of a judgement) a_i izraža stopnjo, do katere posameznik smatra, da je določena trditev zanj(o) osebno pomembna. Taka trditev ima strukturo aIi , kar pomeni "trditev a je zelo pomembna". Gotovost sodbe (certainty of a judgement) a_{ce} izraža stopnjo, do katere je posameznik gotov o vsebini trditve. Njena struktura je aI_e , kar pomeni "prepričan sem, da trditev a drži". Odobravanje relacije (appraisal of a relationship) ima strukturo $xRy(Ic)$ in izraža intenzivnost določene relacije, npr. "relacija med x in y je premočna". Pogostost vedenja (frequency of behaviour) a_{ub} ima strukturo $xDy(In)$ in predstavlja pogostost pojavljanja določenega vedenja, npr. x pogosto počne y". Več o tem v Krosnick in Abelson (1991).

Osnovni tipi vprašanj

Vrste vprašanj so predmet različnih disciplin kot so lingvistika, filozofija, družboslovne vede (npr. Graesser et al. 1996). Veliko študij poudarja pomen t.i. "wh- interogativov"¹⁴. Drug tip vprašanj bi bili da-ne interogativi, ki se jih smatra za skrajšane oblike prej omenjenih različic. Na osnovi teh študij in pregleda anketnih vprašanj Saris in I. Gallhofer (1997, 7) formulirata naslednje vrste vprašanj, ki so najpogostejše zastavljena v anketah:

- Enostavno vprašanje Q: Q(a)=Je a resnično ali ne? Primer: Q(xIc) *Ali je Ljubljana velika?*
- Kako (razširjeni Q): HQ(a)=Kako veliko c ima x? Primer: HQ(xIc) *Kako velika je Ljubljana?*
- Strinjanje (A): A(a)=Ali se strinjate z izjavo:... Primer: A(xIc) *Ali se strinjate z izjavo "Ljubljana je velika"?*
- Kako (razširjeni A): HA(a)=Kako močno se strinjate z izjavo:... Primer: HA(xIc) *Kako močno se strinjate z izjavo "Ljubljana je velika"?*¹⁵
- Kaj/kdo/kateri je: W(a)=Kaj mislite o x?/W(a)=Kdo je x?/W(a)=Kakšne vrste je x? Primeri: W(xIc) *Kaj mislite o Ljubljani?/Kdo je direktor GZS?/Kateri tip avtomobila imate?*
- Kdaj (čas): T(a)=Kdaj je x naredil y? Primer: T(xDy) *Kdaj ste šli prvič v kino?*
- Kje (kraj): P(a)=Kje je x naredil y? Primer: P(xDy) *Kje ste šli prvič v šolo?*
- Kako (količina): AM(a)=Koliko x ima c? Primer: AM(xIc) *Koliko članov šteje vaša družina?*
- Kako (procedura): HPR(a)=Kako je x naredil y? Primer: HPR(xDy) *Kako ste šli tja?*
- Zakaj: WHY(a)= Zakaj je x naredil y? Primer: WHY(sDy) *Zakaj ste kupili avto?*
- Vednost: K(a)=Ali x ve za y? Primer: K(xIc) *Ali veste, kdo je predsednik ZDA?*

Formulacija vprašanj za najbolj običajne koncepte

S kombiniranjem različnih vrst trditvev in različnih tipov vprašanj je mogoče tvoriti celo vrsto različnih (anketnih) vprašanj. Različne možnosti so predstavljene v tabelah 1 in 2, kjer znak "+" označuje, da je vprašanje v tisti kombinaciji možno, znak "-" pa, da vprašanje ni zelo verjetno. Iz tabel je tudi razvidno, da trditve z isto osnovno strukturo običajno omogočajo iste tipe vprašanj.

Poglejmo si zdaj nekaj primerov konkretnih vprašanj, ki jih je mogoče tvoriti s pomočjo zgoraj razdelane klasifikacije tipov vprašanj in konceptov.

Percepcije ali sodbe. Ta skupina vprašanj vsebuje različne tipe vprašanj, ki imajo v praksi vsi obliko xIc. Ta tip vprašanj, posebej Q(xIc) ali HQ(xIc) se pogosto pojavlja v eksperimentih o psihofizičnih percepcijah. Npr.:

¹⁴ Gre za tekste v angleškem jeziku, s tem izrazom pa so mišljeni interogativi "who", "where", "when", "how", "why"...

¹⁵ Ta vrsta vprašanja meri, kako močno se respondent strinja z izjavo a, ne pa s stopnjo atributa c. V literaturi (Krosnick in Abelson 1991) temu pravijo tudi intenzivnost respondentovega strinjanja z izjavo.

- Q(xIc): *Ali lahko zaznate zvok ali ne?*
- HQ(xIc): *Kako glasen je zvok, ki ga zaznavate?*

Isti tip vprašanj se pogosto zastavlja v anketnem raziskovanju. Npr.:

- Q(xIc): *Ali je prodajanje mehkih drog kaznivo dejanje?*
- HQ(xIc): *Kako resno kaznivo dejanje je prodajanje mehkih drog?*

Možna so tudi vprašanja naslednjih tipov:

- A(xIc): *Ali se strinjate/ne strinjate z izjavo "Politika me zanima."*
- HA(xIc): *Kako močno se strinjate z izjavo "Politika me zanima."?*
- K(xIc): *Ali veste, da je Slovenija postala nestalna članica Varnostnega sveta?*

Relacije. Vprašanja, ki merijo relacije imajo obliko xRy. Obstajajo trije osnovni tipi relacij - kavzalne percepcije, podobnost/različnost in oddaljenost/bližina objektov ter članstvo in povezanost med objekti. Nekaj primerov relacijskih vprašanj:

- Q(xRy): *Ali ste član kakšne politične stranke?*
- A(xRy): *Ali se strinjate/ne strinjate z izjavo "Romske družine imajo veliko otrok, ker je družina zanje zelo pomembna?"*
- HA(xRy): *Kako močno se strinjate z izjavo "Romske družine imajo veliko otrok, ker je družina zanje zelo pomembna?"*

Vrednotna prepričanja tvorijo vedenjske ali relacijske trditve s pozitivno ali negativno konotacijo. Primera takih izjav bi bila "Tuji delavci pri nas izkoriščajo naš socialni sistem." ali "Tuji delavci ogrožajo zaposlitvene možnosti naših ljudi.". Če take izjave uporabimo v kombinaciji z vprašanji tipa A ali HA, dobimo vprašanja, ki jim pravimo vrednotna prepričanja. Taka vprašanja naj bi merila mnenja ljudi na osnovi vrednotnih sodb. Primeri:

- HA(xD_cy): *Kako močno se strinjate z naslednjo izjavo "Tuji delavci ogrožajo zaposlitvene možnosti naših ljudi."?*
- Q(xR_cy): *Ali mislite, da x prispeva k blaginji naše dežele?*

Slednje vprašanje sicer sprašuje o relaciji (prispevanje/nepprispevanje k blaginji), a ker ima beseda blaginja pozitivno konotacijo, dobi to vprašanje strukturo vrednotnega prepričanja. Precej pogoste oblike vprašanj so tudi Q, HQ in WHY, ker ti tipi vprašanj spremenijo kognitivne sodbe in vprašanja o vedenju v vrednotno prepričanje, če trditev vsebuje pozitivno ali negativno konotacijo. Zato je pogosto težko določiti, ali je vprašanje kognitivno, vedenjsko ali zadeva vrednotna prepričanja.

Tabela 1: Tvorjenje vprašanj na osnovi enostavnih trditvev glede na različne tipe vprašanj (Saris in Gallhofer, 1997: 20)

Enost. trditve	Tipi vprašanj										
	Tip vpraš.	Smer	Skrajnost KAKO	Strinjaje	Intenzivnost strinjaja	KAJ KDO KATERI	Čas KDAJ	Prostor KJE	Količina KOLIKO	Procedura KAKO	ZAKAJ
Okrajšava	enostavni Q	HQ	A	HA	W	T	P	AM	HPR	WHY	K
OPISI											
Percepcije/sodbe $a_i = xlc$	+	+	+	+	+	-	-	+	-	+	+
Vrednotne sodbe $a_e = xle$	+	+	+	+	+	+	-	-	-	+	-
Vredn. $a_v = vli$	+	+	+	+	+	-	-	-	-	+	-
Pomem. $a_p = xli$	+	+	+	+	+	-	-	-	-	+	-
Relacije $a_r = xRy$	+	+	+	+	+	+	-	-	-	+	+
Vredn. preprič. $a_{cb} = xD_c y$ $a_{cb} = xR_c y$	+	+	+	+	-	-	-	-	-	+	-
Čustva $a_i = xlf$ $a_i = sFx$ $a_i = xRf$	+	+	+	+	+	+	+	-	-	+	-
Prefer. $a_{pr} = xPy, z, \dots$	+	+	+	+	+	-	-	-	-	+	-
PRAVICE IN DOLŽNOSTI											
Norme $a_n = oHb$	+	+	+	+	+	+	+	+	-	+	+
Politike $a_p = gHb$	+	+	+	+	+	+	+	+	-	+	+
Pravice $a_{pr} = oIRb$	+	-	+	+	+	+	+	-	-	+	+
VEDENJE											
Akcijske namere $a_i = xFDy$	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	-
Vedenje $a_b = xDy$	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Pričakov. $a_{ex} = xEy$	+	+	+	+	+	+	+	-	-	+	+
Demogr. sprem. $a_d = xlc$	+	-	-	+	+	+	+	+	-	-	-

Čustva. Kot je že bilo omenjeno, imajo vprašanja o čustvih podobno strukturo kot kognitivne ali vrednotne sodbe, le da je predikat v tem primeru emocionalno obarvan (npr. srečen/nesrečen, prijeten/neprijeten itd.). V tej skupini praviloma najdemo vprašanja tipa Q, HQ, A ali HA, pa tudi druge tipe (tabela 1). Po mnenju Sarisa in I. Gallhofer (1997, 9-10) lahko vprašanja o čustvih tvorimo na dva načina: sF_x in xRf. Primeri:

- HQ(xRf): *Kako močno vas je razjezil kandidat x?*
- A(sF_x): *Ali se strinjate/ne strinjate z izjavo "Med počitnicami sem užival(a)."*?
- A(xRf): *Ali se strinjate/ne strinjate z izjavo "Kandidat x me je razjezil."?*
- HA(sF_x): *Kako močno se strinjate z izjavo: "Med počitnicami sem užival(a)."*?
- HA(xRf): *Kako močno se strinjate z izjavo: "Kandidat x me je razjezil."?*

Preference. Trditve oz. vprašanja, pri katerih morajo respondenti izbirati med več možnostmi, imenujemo preference. Najbolj pogosto se pojavljajo v kombinaciji z vprašanji tipa Q, HQ, A, HA, W in WHY. Primeri:

- Q(xPy): *Ali bi rajši imeli hišo ali stanovanje?*
- A(xPy): *Ali se strinjate/ne strinjate z izjavo: "Rajši imam španske kot turške imigrante."?*
- W(xPy): *Če bi bile volitve zdaj, katere stranke bi volili?*
- WHY(xPy, z...): *Zakaj imate med vsemi naštetimi znamkami najrajši pivo Heineken?*

Akcijske namere. Vprašanja, ki poizvedujejo o prihodnjih namerah, so v anketnem raziskovanju (posebej v tržnih raziskavah) zelo pogosta. Ta tip trditev je možno kombinirati z večino tipov vprašanj. Primeri:

- Q(sFD_b): *Ali se boste udeležili naslednjih volitev?*
- A(sFD_b): *Ali se strinjate/ne strinjate z izjavo "Udeležil(a) se bom naslednjih volitev."?*
- W(xFD_b): *S kakšnimi prostočasovnimi dejavnostmi se nameravate ukvarjati v prihodnosti?*

Vedenje. Vprašanja o vedenju se v anketah pojavljajo kar pogosto (posebej v tržnem raziskovanju). Tudi ta tip trditev je možno kombinirati z vsemi tipi vprašanj. Poglejmo si nekaj primerov:

- A(gD_y): *Ali se strinjate/ne strinjate z izjavo "V nekaterih soseskah vlada naredi več za imigrante kot za lastne ljudi."*
- AH(gD_y): *Kako močno se strinjate z izjavo "V nekaterih soseskah vlada naredi več za imigrante kot za lastne ljudi."*
- W(xD_y): *Kdo v vašem gospodinjstvu opravlja gospodinjska dela?*

Na osnovi te klasifikacije je možno tvoriti tudi vprašanja na osnovi sestavljenih, izpeljanih trditev. Sestavljena trditev je trditev, v kateri kot objekt nastopa neka druga trditev. Tovrstna kompleksna vprašanja tvorimo na enak način kot bolj enostavna, zato konkretnih primerov na tem mestu ne bomo navajali.

Tabela 2: Tvorjenje vprašanj na osnovi zastavljenih trditev (nekaj možnih primerov) glede na tipe vprašanj (Sarisa in Gallhofer, 1997: 21)

Sest. trditve	Tipi vprašanj										
	Smer	Skrajnost KAKO	Strinjaje	Intenzivnost strinjaja	KAJ KDO KATERI	Čas KDAJ	Prostor KJE	Količina KOLIKO	Procedura KAKO	ZAKAJ	Vednost
Okrajšava	enostavni Q	HQ	A	HA	W	T	P	AM	HPR	WHY	K
Pomemb. Mnenja $a_i = \text{ali}$	-	+	-	-	-	-	-	-	-	+	-
Gotovost mnenja $a_{ce} = \text{alce}$	-	+	-	-	-	-	-	-	-	+	-
Odobr. Relacije $a_p = xRy(Ic)$	+	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Pogostost vedenja $a_{nb} = xDy(In)$	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-

Klasifikacija obstoječih vprašanj

Na osnovi klasifikacije Sarisa in I. Gallhofer (1997) je možno klasificirati tudi že obstoječe sklope anketnih vprašanj in če to ni možno, ugotoviti, zakaj se je to zgodilo. Lahko se izkaže, da je to posledica sistema klasifikacije samega, ker omogoča različne klasifikacije istega vprašanja. Možno pa je tudi, da se vprašanje izkaže za slabo formulirano, kar povzroča večjo stopnjo napak v odgovorih (in s tem manjšo zanesljivost in veljavnost) in bi ga kazalo postaviti drugače.

Kot že rečeno, v tem prispevku smo se odločili po sistemu Sarisa in I. Gallhofer (1997) razvrstiti vzorec vprašanj iz dnevnika *Delo*. V vzorec smo zajeli 97 vprašanj, ki so bila v *Delu* objavljena med 1. septembrom 1997 in 18. januarjem 1998. Kot je razvidno iz tabele 3 je bilo po sistemu možno razvrstiti večji del Delovih vprašanj. Za primerjavo smo dodali rezultate razvrščanja (Eurobarometer in primeri iz nekaterih ameriških vprašalnikov) Sarisa in I. Gallhofer (1997, 22-23). Med vprašanji, ki jih po sistemu ni bilo možno enolično razvrstiti, je bila polovica takih, pri katerih se je to zgodilo, ker sistem dopušča neenolično klasifikacijo, vendar so sicer dovolj jasno postavljena in ni dvomov o tem, o čem se anketiranca sprašuje. Pri drugi polovici nerazvrščenih vprašanj ni bilo mogoče razbrati, katerega od konceptov vprašanje meri in je verjetno, da so v teh primerih anketiranci odgovarjali na različna vprašanja.

Tabela 3: Delež razvrščenih vprašanj

Študija	Št. usp. razvršč. vpr.	%	Št. nerazvršč. vpr.	%	Skupaj
Delo	81	83	16	17	97
Eurobarometer	28	90	3	10	31
Ameriški vprašalniki	54	83	11	17	65

V tabeli 4 so predstavljeni rezultati razvrščanja vprašanj glede na tip vprašanja in glede na tip koncepta. Iz tabele je razvidno, da se največji delež vprašanj nanaša na vrednotne sodbe, preference, akcijske namere ter vedenje oz. pogostost vedenja.

Tabela 4: Frekvence vprašanj dnevnika Delo glede na tip vprašanja in tip koncepta

Trditve	Tipi vprašanj								
	Smer	Skrajnost KAKO	Strinjanje	KAJ KDO KATERI	Prostor KJE	Količina KOLIKO	Procedura KAKO	ZAKAJ	Vednost
Tip vprašanja	enostavni Q	HQ	A	W	P	AM	HPR	WHY	K
OPISI									
Percepcije/sodbe $a_i = xIc$	0	0	0	2	0	1	0	0	1
Vrednotne sodbe $a_e = xIe$	0	6	0	2	0	0	0	0	0
Pomembnost $a_i = xIi$	0	0	0	0	0	0	0	1	0
Relacije $a_i = xRy$	2	0	1	1	0	0	0	0	0
Vrednotna prepičanja $a_{eb} = xD_c y$ $a_{eb} = xR_c y$	0 0	0 0	1 1	0 0	0 0	0 0	0 0	0 0	0 0
Čustva $a_i = sFx$	0	0	0	2	0	0	0	0	0
Preference $a_{pr} = xPy, z, \dots$	1	0	0	5	0	0	0	0	0
PRAVICE IN DOLŽNOSTI									
Norme $a_i = oHb$	0	0	1	0	0	0	0	0	0
VEDENJE									
Aksijske namere $a_i = xFDy$	23	0	5	2	2	0	0	0	0
Vedenje $a_b = xDy$	8	0	0	2	0	1	2	1	0
Pričakovanja $a_{ex} = xEy$	0	0	0	3	0	0	0	0	0
Pogostost vedenja $a_{nb} = xDy(In)$	0	4	0	0	0	0	0	0	0

Vprašanja smo ob razvrščanju v sistem razporedili v štiri večje skupine:

1. vprašanja, ki jih je možno razvrstiti enolično in brez problemov,
2. vprašanja, ki jih v sistem ni možno razvrstiti enolično, se pa sicer "ne zdijo" problematična,
3. vprašanja, ki jih v sistem ni možno razvrstiti in se izkažejo za problematična,
4. vprašanja, ki jih je v sistem možno razvrstiti, so pa problematična po kakšnem drugem kriteriju.

Oglejmo si najprej nekaj primerov vprašanj iz prve skupine. Izkazalo se je, da so najbolj jasno postavljena vprašanja, ki spadajo v kategorije preferenc, akcijskih namer, vedenja in pogostosti vedenja in jih je bilo možno tudi preprosto in hitro razvrstiti v sistem.

Vprašanje 36¹⁶. *Ali se boste udeležili letošnjih predsedniških volitev?*

To vprašanje je tipičen primer spraševanja o akcijskih namerah državljanov v zvezi z bližnjimi volitvami in se v javnomnenjskih anketah pogosto pojavlja. Ima strukturo Q(sFDb), pri čemer je s respondent, FD predstavlja "boste", b pa "udeležili letošnjih predsedniških volitev".

Vprašanje 23. *Kako pogosto se udeležite kakšne kulturne prireditve?*

To vprašanje zelo očitno meri pogostost vedenja in ima strukturo HQ(sDy) In), pri čemer HQ označuje tip vprašanja, s je respondent, D označuje "udeleževanje", y "kulturne prireditve", n pa pogostost tega početja.

Zelo pogosto se v javnomnenjskih anketah postavlja naslednje preferenčno vprašanje.

Vprašanje 39. *Za katerega od navedenih kandidatov za predsednika bi volili, če bi bile volitve jutri?*

Vprašanje bi sicer lahko razvrstili kot vprašanje o akcijskih namerah, saj je v njem implicitno vsebovana raziskovalčeva želja izvedeti, kako namerava anketiranec glasovati na prihodnjih volitvah. Ker pa je v vprašanju poudarek na preferencah anketiranca v zvezi s predsedniškimi kandidati, smo se odločili vprašanje uvrstiti v kategorijo preferenc s strukturo W(sPy₁, y₂...).

Oglejmo si zdaj nekaj primerov vprašanj, ki jih v sistem sicer nismo mogli enolično uvrstiti, vendar je to bolj posledica dejstva, da sistem to dopušča, kar pa še ne pomeni nujno, da so vprašanja slabo zastavljena (druga skupina vprašanj).

Vprašanje 88. *Česa si vi osebno najbolj želite v novem letu?*

Vprašanje lahko razvrstimo v kategorijo preferenc, saj mora respondent med različnimi možnostmi (zdravje, razumevanje z ljudmi, denar itd.) izbrati tisto, ki mu največ pomeni. Vprašanje ima strukturo W(sPy₁, y₂...) in se bere "respondent" (s) "si najbolj želi" (P) "zdravja, denarjaš" (y₁, y₂...). Ker pa beseda "želeti si" vsebuje čustveno konotacijo, lahko vprašanje razvrstimo tudi v kategorijo čustev oz. afektivnih vrednotnih sodb. V tem primeru ima vprašanje strukturo W(sFx) - "respondent" (s) "si želi" (F) x.

¹⁶ Vprašanja je oštevilčila avtorica tega prispevka.

Vprašanje 75. *Na katerem področju (vladne politike - op. avt.) se vam zdijo razmere najbolj napete?*

Vprašanje lahko označimo kot percepcijo oz. sodbo vrste $W(sIc)$, ki pomeni "respondentu" (s) "se zdijo" (I) "razmere na področju x napete" (c). Ker pa ima beseda "napete" vrednotno konotacijo, lahko vprašanje označimo tudi kot vrednotno prepričanje s strukturo $W(xRey)$, ki se bere, respondentu x se zdijo razmere na področju yx napete (Re).

Oglejmo si nekaj primerov vprašanj, ki jih ni bilo mogoče razvrstiti v sistem, ker so bila nejasno formulirana in je možno, da so različni respondenti različno razumeli, o čem se jih pravzaprav sprašuje (tretja skupina).

Vprašanje 22. *Ali menite, da bi bilo dobro, če bi Cerkev odpravila celibat duhovnikov in bi se ti lahko poročali?*

Že na prvi pogled je jasno, da gre za (preveč) kompleksno zastavljeno vprašanje. Prvi del vprašanja nakazuje, da gre za vrednotno sodbo tipa $A(aIc)$. Na mesto a lahko vstavimo eno od dveh (!) izjav, ki sledita v nadaljevanju. Gre za potencialna dejanja (torej akcijske namere) dveh različnih akterjev, kar lahko zapišemo kot $(xFDy)$. X enkrat predstavlja Cerkev, drugič pa duhovnike, y pa pomeni odpravo celibata oz. možnost poroke. Gre torej za tipičen primer t. i. "double-barreled"¹⁷ vprašanja, tako da ne moremo biti prepričani, v zvezi s čim anketiranci pravzaprav izražajo svoje mnenje. Odgovarjanje na to vprašanje in s tem interpretacijo odgovorov dodatno zaplete implicitno vsebovana vzročna povezava med obema omenjenima izjavama ("Cerkev odpravi celibat" ter "duhovniki se lahko poročajo").

Vprašanje 4. *Mnogi menijo, da so prav paparazzi, ki so zasledovali avto, v katerem je bila Diana, krivi za njeno smrt. Kaj menite o tem?*

Takoj se lahko vprašamo, za mnenje o čem so anketiranci pravzaprav naprošeni - o "mnenju mnogih" ali o njihovem osebnem mnenju v zvezi s smrtjo princeze Diane. Da gre za drugo možnost, je možno razbrati šele iz kategorij možnih odgovorov (so krivi, niso krivi, ne vem), ne pa iz vprašanja samega. Trditve, vsebovana v vprašanju, je zastavljena kompleksno in jo lahko razčlenimo v obliki $(xDy_1)R_c y_2$) in se bere "paparazzi" (x), ki "so zasledovali" (D) "avto, v katerem je bila Diana" (y_1), "so krivi" (R_c) "za njeno smrt" (y_2). Pri tem pa ni mogoče razločiti, ali respondenti menijo, da so paparazzi krivi (oz. ne krivi) neposredno (da so prav oni dejansko povzročili njeno smrt oz. "jo ubili") ali so posredno, z zasledovanjem njenega avta, sprožili serijo dogodkov, ki so v končni fazi pripeljali do tragičnega izida. Vzročna zveza med zasledovanjem Dianinega avta in njeno smrtjo je namreč nakazana le implicitno¹⁸.

¹⁷ "Double-barreled" vprašanje (Sudman in Bradburn 1982) je vprašanje, ki sprašuje po dveh različnih stvareh. Tako respondenti odgovarjajo na dve različni vprašanji, njihovo mnenje ali stališče o teh dveh vprašanjih pa je lahko zelo različno. Raziskovalec tako ne more vedeti, na katero vprašanje se respondentov odgovor nanaša.

¹⁸ Morada lahko ob vsem tem dodamo še to, da odgovor "niso krivi", še ne pomeni nujno, da "so" tudi povsem "nedolžni"...

Vprašanje 10. *Ali ste se letos že odločili kaj darovati v humanitarne namene?*

Na prvi pogled je to vprašanje povsem neproblematično. Okarakteriziramo ga lahko kot vprašanje o vedenju s strukturo Q(sDy), kar pomeni "respondent" (s) "se je odločil" (D) "darovati v humanitarne namene" (y). Hkrati pa je v vprašanju implicitno vsebovana akcijska namera (FD) - respondent se je odločil, da bo (v prihodnosti) daroval v humanitarne namene. Šele iz konteksta naslednjega vprašanja (*Kaj ste darovali?*), pa je možno razbrati, da ne gre niti za (izvršeno) odločitev darovati niti za (implicitne) namene, ki se nanašajo na prihodnost, ampak za že izvršeno dejanje.

Vprašanje 74. *Vladni predlog varčevalnih ukrepov je povzročil odpore, razmere se zaostrejuje na področju šolstva. Kako jih ocenjujete?*

Že na prvi pogled je očitno, da vprašanje vsebuje trditvi o dveh popolnoma različnih stvareh. Pri prvi trditvi gre za vrednotno prepričanje z vzročno povezavo in ima strukturo (gR_ey) - "vladni predlog" (g) "je povzročil" (R_e) "odpore" (y). Druga trditev je prav tako vrednotno prepričanje in ima podobno strukturo - "razmere" (x) "se zaostrejuje" (D_e) "na področju šolstva". Vprašanje kot celota je tipa HQ(aIe), pri čemer a predstavlja trditev, ki je vsebovana v vprašanju, respondent pa izrazi svoje mnenje o tej trditvi. Pri omenjenem vprašanju takoj nastopi problem, o kateri trditvi se respondent izjasnjuje, o prvi, drugi ali morda obeh skupaj, med katerima lahko obstaja implicitna vzročna povezava. Dodatno odgovarjanje (in s tem interpretacijo) zapletejo nejasne kategorije odgovorov:

- razmere so običajne
- napetost je velika, vendar bo prišlo do dogovora
- razmere so kritične in lahko pride do padca vlade
- ne vem.

Drugi odgovor denimo vsebuje dve različni trditvi. Prva je problematična že sama na sebi, ker ne sledi natančno formulaciji vprašanja, domnevamo pa, da je mišljeno, da "so razmere napete". V tem primeru gre za vrednotno prepričanje tipa (xIe) - "razmere" (x) "so" (I) "napete" (e). Drugo trditev lahko okarakteriziramo kot pričakovanje v zvezi s prihodnjim dogodkom. Podobno strukturo ima tretji odgovor, vendar pa ta vsebuje še možno vzročno povezavo (med kritičnostjo razmer in padcem vlade), ki pa ni jasno izražena. Pri tem vprašanju nikakor ni jasno, na katero vprašanje so respondenti pravzaprav odgovarjali, poleg tega pa tudi ni jasno, kaj so imeli v mislih, ko so izbrali določen odgovor.

Med analiziranimi vprašanji smo naleteli tudi na nekaj takih, ki bi jih načelno (glede na besedilo vprašanja) sicer lahko uvrstili v sistem, vendar so bila neustrezna iz drugih razlogov. Oglejmo si primer vprašanja 9.

Vprašanje 9. *Ali je nova tobačna zakonodaja kaj vplivala na vaše kajenje?*

Samo besedilo vprašanja je mogoče hitro in enostavno klasificirati kot vprašanje tipa Q s strukturo (xRy) in pomeni "tobačna zakonodaja" (x) "je vplivala na" (R) "vaše kajenje" (y). Zaplete se pri kategorijah odgovorov, ki so:

- ne, kadim še več
- da, kadim manj
- ne, kadim toliko kot prej.

Spraševalcev torej ni zanimalo le, ali je nova tobačna zakonodaja kaj vplivala na kadilске navade respondentov, ampak tudi na kakšen način, kar pa postane razvidno šele pri kategorijah odgovorov, ne pa že iz besedila vprašanja. Hkrati se šele pri kategorijah odgovorov pokaže vrednotna konotacija vprašanja. Namreč pri vplivu nove tobačne zakonodaje na kajenje ne gre za ugotavljanje preproste vzročne povezave, ampak naj bi ta vpliv bil pozitiven (na respondenta je vplivala tako, da kadi manj) oz. naj ga ne bi bilo (na respondenta nova zakonodaja ni vplivala, kadi še več ali pa toliko kot prej).

Zaključek

Saris in Gallhofer (1997) sta v svojem članku formulirala možno klasifikacijo različnih tipov vprašanj za najbolj pogosto uporabljane koncepte in ki je v bistvu nekakšna lingvistična analiza anketnih vprašanj. Ob pomoči take klasifikacije je možno glede na cilje raziskave formulirati ustrezna in kvalitetna vprašanja (kar se tiče predvsem problema veljavnosti merjenja). Na podlagi take klasifikacije pa je možno izpeljati tudi študije kvalitete merjenja z različnimi možnimi oblikami vsebinsko istih vprašanj. Raziskati je na primer mogoče, ali so preprosto zastavljena vprašanja bolj zanesljiva in veljavna od bolj kompleksno izpeljanih oblik. S tako klasifikacijo pa je možno preučevati tudi strukturo in kvaliteto že obstoječih baterij vprašanj.

Tudi konkretni poskusi aplikacije sistema klasifikacije vprašanj Sarisa in I. Gallhofer kažejo, da je sistem možno uspešno in produktivno uporabiti za njegove namene (formuliranje novih vprašanj, analiza obstoječih vprašanj in identificiranje problematičnih vprašanj). V našem primeru smo z razvrščanjem vzorca javnomnenskih vprašanj časopisa *Delo* poskusili preveriti, kako dobro in natančno so ta vprašanja formulirana. Lahko rečemo, da je sistem klasifikacije anketnih vprašanj Sarisa in I. Gallhofer (1997) uporabno orodje za ugotavljanje kvalitete (jasnosti in natančnosti) formulacije vprašanj. V tem smislu je njegovalna poglobitna prednost predvsem v tem, da je z njegovo pomočjo možno relativno preprosto in hitro identificirati slabo formulirana vprašanja.

Ob uporabi tega sistema klasifikacije¹⁹ pa so se nam kljub temu porodila nekatera vprašanja in dileme, o katerih bi kazalo razmisliti in morebiti dodatno pojasniti in/ali dopolniti sistem.

1. Nekatera vprašanja je mogoče brez posebnih problemov enolično uvrstiti v sistem. Ali je na osnovi tega dejstva možno reči, da so taka vprašanja dobro postavljena, da merijo tisto, kar nameravajo meriti in se z njimi ni več potrebno posebej ukvarjati ali je njihovo kvaliteto potrebno (priporočljivo, zaželeno?) preverjati še na kakšen drug način?

¹⁹ Naše pripombe se nanašajo samo na namen klasifikacije že obstoječih vprašanj. Večina teh pripomb v primeru formuliranja novih vprašanj na osnovi sistema ni smiselnih.

2. Nekaterih vprašanj v sistem iz različnih razlogov ni možno enolično razvrstiti. Ali je možno postaviti kakšne konkretne kriterije, po katerih je možno razločiti vprašanja, ki jih v sistem ni možno razvrstiti, ker so problematična, in vprašanja, ki jih ni mogoče razvrstiti, a se nam sicer "zdi" neproblematična? Kaj je potrebno storiti s slednjimi? Jih smemo kljub temu pustiti taka kot so, in jih razvrstiti, kot se nam "zdi" najbolje (npr. glede na to, na čem je v vprašanju poudarek, kot smo to denimo storili mi pri vprašanju 39) in če da, po kakšnih kriterijih? Ali bi bilo morda bolje tudi pri teh vprašanjih razmisliti o kakšni drugačni, bolj jasni formulaciji?

3. Kaj storiti z vprašanji, ki jih je v sistem načelno sicer možno enolično uvrstiti, so pa problematična po kakšnih drugih kriterijih (npr. kategorije odgovorov "double-barreled", vsebujejo implicitne vzročne povezave ipd.). Primer takega vprašanja je na primer vprašanje 9, pri katerem je samo besedilo vprašanja (relativno) jasno postavljeno, so pa problematične kategorije odgovorov. Ali smemo v takih primerih ločeno obravnavati osnovno besedilo vprašanja in kategorije odgovorov?

LITERATURA

- Andrews, F. M. 1984. Construct Validity and Error Components of Survey Measures: A Structural Modelling Approach. *Public Opinion Quarterly*, 48, 409-422.
- Bagozzi, R. P. 1980. *Causal Models in Marketing*. New York: Wiley.
- Bearden, W. O., R. G. Netemayer in M. F. Mobley. 1993. *Handbook of Marketing Scales: Multi-Items Measures for Marketing and Consumer Behavior Research*. London: Sage.
- Bohrnstedt, G. W. 1983. Measurement. V Anderson, A. B., P. H. Rossi in J. D. Wright. (ur.), *Handbook of Survey Research*. New York: Academic Press, 70-121.
- Bradburn, N. M. in S. Sudman. 1988. *Polls and Surveys: Understanding What They Tell Us*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Campbell, D. T. in D. W. Fiske. 1959. Convergent and Discriminant Validation by Multitrait-Multimethod Matrix. *Psychological Bulletin*, 54, 297-311.
- Carmines, E. G. in R. A. Zeller. 1979. *Reliability and Validity Assessment*. London: Sage.
- Catellani, P. 1996. Political Psychology. V: Semin R. G. in K. Fiedler. (ur.) *Applied Social Psychology*. London: Sage. 282-311.
- Coleman, J. S. 1990. *Foundations of Social Theory*. Cambridge: Belknap Press of Harvard University Press.
- Converse, J. M. in S. Presser. 1988(1986). *Survey Questions: Handcrafting the Standardized Questionnaire*. Beverly Hills: Sage.
- Cronbach, L. J. in P. E. Meehl. 1955. Construct Validity in Psychological Tests. *Psychological Bulletin*, 52, 281-302.
- Ferligoj, A., K. Leskošek. in T. Kogovšek. 1995. Zanesljivost in veljavnost merjenja. Ljubljana: FDV.
- Henerson, M. E., L. L. Morris in C. T. Fitz-Gibbon. 1987. *How to Measure Attitudes*. Newbury Park: Sage.
- Graesser, A. C., S. Bommarreddy, S. Swamer in J. M. Golding. 1996. Integrating Questionnaire Design with a Cognitive Computational Model of Human Question Answering. V Schwarz N. in S. Sudman. (ur.) *Answering Questions: Methodology for Determining Cognitive and Communicative Survey Research*. San Francisco: Jossey Bass. 143-174.
- Knoke, D. 1990. *Political Networks: The Structural Perspectives*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Knoke, D. in J. H. Kuklinski. 1982. *Network Analysis*. Beverly Hills: Sage.
- Krosnick, J. A. in R. P. Abelson. 1991. The Case for Measuring Attitude Strength in Surveys. V Tanur, J. M. (ur.) *Questions about Questions: Inquiries into the Cognitive Bases of Surveys*. New York: Russel Sage Publications. 177-203.
- Manstead, A. S. R. 1996. Attitudes and Behaviour. V Semin R. G. in K. Fiedler. (ur.) *Applied Social Psychology*. London: Sage. 3-29.
- Nastran, Ule M. 1992. *Socialna psihologija*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- Nohria, N. in R. G. Eccles. (ur.) 1992. *Networks and Organizations: Structure, Form, and Action*. Boston: Harvard Business School Press.
- Payne, S. L. 1973(1951). *The Art of Asking Questions*. Princeton: Princeton University Press.
- Parsons, T. 1959. *The Social System*. Glencoe : The Free Press.
- Saris, W. E. in I. N. Gallhofer. 1997. *Formulation and Classification of Questions*. Neobjavljen članek.
- Saris, W. E. in A. van Meeurs. 1990. *Evaluation of Measurement Instruments by Meta Analysis of Multitrait Multimethod Studies*. Amsterdam: North-Holland.
- Saris, W. E. in A. Münnich. (ur.) 1995. *The Multitrait-Multimethod Approach to Evaluate Measurement Instruments*. Budapest: Eötvös University Press.
- Schuman, H. in S. Presser. 1996(1981). *Questions and Answers in Attitude Surveys: Experiments on Question Form, Wording, and Context*. Thousand Oaks: Sage.
- Sears, D. O., A. Peplau, J. L. Freedman in S. E. Taylor. 1988. *Social Psychology*. Englewood Cliffs: Prentice-Hall.
- Smith, T. W. 1987. The Art of Asking Questions 1936-1985. *Public Opinion Quarterly*, 51, 95-108.
- Sudman, S. in N. M. Bradburn. 1982. *Asking Questions: A Practical Guide to Questionnaire Design*. San Francisco: Jossey Bass.
- Tanur, J. M. 1983. *Methods for Large-scale Surveys and Experiments*. V Leinhardt, S. (ur.), *Sociological Methodology 1983*. San Francisco: Jossey Bass, 1-71.
- Wasserman, S. in K. Faust. 1994. *Social Network Analysis: Methods and Applications*. Cambridge: Cambridge University Press.